

University of Groningen

Verslag over het symposium 'Calderón »La vida es sueño«' aan de Universiteit van Amsterdam

Daiber, Claudia

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Daiber, C. (2019, nov.). Verslag over het symposium 'Calderón »La vida es sueño«' aan de Universiteit van Amsterdam.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

LA VIDA ES SUEÑO.

COMEDIA FAMOSA.

De D. Pedro Calderon de la Barca.

Personas que hablan en ella.

*Rosaura dama.
Sesismundo Principe.
Clotaldo viejo.
Estrella Infanta.
Soldados.*

*Clarin gracioso.
Basilio Rey.
Astolfo Principe.
Guarás.
Músicos.*

*Sale en lo alto de un monte Rosaura en abito de hombre de camino,
y en representando los primeros versos
vá baxando.*

*Ros. Hipogrifo violento,
que correte parejas con el viento,
donde rayo sin llama,
paxaro sin matriz, pez sin escama,
y beoto sin inflato
natural, al confuso laberinto
de sus desnudas peñas,
te desbocas, te arrastras, y despenas:
A quedate*

Verslag van het symposium »Calderón *La vida es sueño*« door Claudia Daiber, Universiteit van Amsterdam

Op 31 oktober 2019 vond aan de universiteit van Amsterdam het symposium »Calderón *La vida es sueño*« plaats. Het symposium werd georganiseerd door de studiegroep *Historical Theatre Research Group* van de Universiteit van Amsterdam tevens sponsor samen met het Huygens Instituut. Aan het symposium was een vertaalwedstrijd gekoppeld voor studenten. De opgave was om een moderne Nederlandse vertaling te maken van de openingsmonoloog van de geketende prins Sigismundus uit *Het leven is droom*. De eerste prijs ging naar Ditmar Bakker van de opleiding Nederlandse taal en cultuur aan de Universiteit Leiden voor een vertaling vanuit het Spaans van Calderón, de tweede aan Anne Grisnich voor een vertaling vanuit het Nederlands van de zeventiende eeuw, de derde prijs was eveneens voor een vertaling vanuit het vroegmoderne naar het moderne Nederlands door Eva van Drie en Lisa Vendrik. Beide volgen de duale Masteropleiding Redacteur/Editor van Nederlandse taal en cultuur aan de Universiteit van Amsterdam.

Het is geen toeval dat het object van de vertaling "het leven is droom was", het onderwerp van het symposium was namelijk het werk van de Spaanse toneelschrijver Calderón en dan in het bijzonder het stuk *La vida es sueño*. Het plan van de studiegroep is het stuk vanuit verschillende onderzoeksperspectieven te benaderen, waarover uiteindelijk een bundel gepubliceerd zou worden. De voertaal van het symposium was Nederlands.

Waarom heeft de studiegroep de Spaanse toneelschrijver Calderón gekozen met zijn stuk

La vida es sueño?

De studiegroep is al langer bezig met onderzoek naar de – nu nog steeds en toen helemaal – beroemde Spaanse dichter en toneelschrijver Pedro Calderón de la Barca (1600-1681). Het beslissende argument was uiteindelijk dat Calderón's stuk *La vida es sueño* gedurende het zeventiende en achttiende eeuw een groot succes was aan de Amsterdamse schouwburg. Voor precieze cijfers hierover kan men terecht bij de webpagina: <http://www.vondel.humanities.uva.nl/onstage/plays/4>. Deze observatie deed vermoeden dat er iets te onderzoeken valt over de receptie van dit befaamde stuk van Calderón.

Het symposium was dierendelig van opzet: De voormiddag begon met een toespraak van Erik Coenen, docent aan de Universidad Complutense van Madrid. Zijn onderzoeksgebieden zijn wereldliteratuur, theater en lyriek van de barok, de eveneens Spaanse dichter en toneelschrijver Jorge Luis Borges en literaire vertalingen. Zo heeft hij drie vertalingen van Calderón's stukken op zijn naam staan, waaronder het hier genoemde *La vida es sueño* dat hij als *Het leven is droom* naar het Nederlands vertaalde. Coenen spitste zijn toespraak toe op de vraag: Vormvast of in proza vertalen? Zijn keuze bij zijn eigen Calderón vertaling van *La vida es sueño* ging naar vormvast vertalen, wat dan als polymeetrisch systeem beschreven wordt. Wat voor overwegingen spelden bij deze keuze een rol? Coenen legde uit dat het Spaans toneel teksttoneel is wat betekent dat de versvorm verandert als de situatie verandert. Hierdoor wordt een spanning opgebouwd tussen het rijm en zijn betekenis voor de handeling in het stuk. In die zin bestaat een heel nauwe samenhang tussen vorm en inhoud die bij proza vertalingen in het nauw zit. Uiteraard zijn polymeetrische vertalingen een grotere uitdaging dan proza vertalingen en, aldus Coenen, “kosten jaren tijd”. Dit wederom roept een financieringskwestie op. Met andere woorden polymeetrische

vertalingen zijn ook een kwestie van subsidies. Deze informatie was ingebed in een overzicht van *La vida es sueño* - vertalingen in Europese en buiten-Europese landen, die of voor de ene of voor de andere vorm gekozen hebben.

Het tweede gedeelte van het symposium werd geopend door Harm den Boer van de universiteit van Basel. Zijn onderzoeksgebied is de “Iberoromanische Literaturwissenschaft”. Met zijn toespraak *Introductie: Calderón de la Barca »La vida es sueño«* gaf den Boer een inleiding in de cultuurhistorische context van het stuk, een context die medebepaald werd door reformatie en contrareformatie. Den Boer stelde de vraag naar het politieke, religieuze en filosofische gedachtegoed dat men in het stuk kan terugvinden en de betekenis hiervan. Het antwoord hierop kan men benaderen door onderzoek te doen naar de door Calderón gebruikte begrippen die een zekere gelaagdheid en zeker ook beladenheid vertonen, zoals dat bijvoorbeeld het geval is met de term ‘de vrije wil’. Den Boer wees erop dat hierbij ook de bronnen belangrijk zijn waarop Calderón steunde en de manier hoe hij metaforen inzette. De conclusie, die den Boer trok, was dat *La vida es sueño* “geen zwart-wit stuk is” maar behoorlijke nuancering laat zien. Ten slotte stelde den Boer de interessante vraag wat er actueel is aan *Het leven is droom* van Calderón. Zijn antwoord hierop was dat in het stuk een parallel wordt getrokken tussen droom en werkelijkheid wat men tegenwoordig ook als een parallel tussen een virtuele wereld en de werkelijkheid kan interpreteren.

De tweede spreker was Frans Blom van de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoeksgebied is de Nederlandse cultuur, en dan vooral die van het zeventiende eeuw. Bovendien is hij project supervisor voor de jaren 1638-1800 van OnStage, het – zie bovengenoemde link – *Online Datasystem of Theatre in Amsterdam from the Golden Age to Today*. Zijn toespraak ging over de receptie van *La vida es sueño* aan de Amsterdamse schouwburg gedurende het zeventiende en achttiende eeuw. Blom belichtte hier vooral de financiële kant van deze receptie. Hij liet aan de hand van de genoemde databank zien dat het

stuk in zijn Nederlandse vertaling uit het jaar 1654 – *Sigismundus, prince van Polen, of 't Leven is een droom*’ erg populair was en dus vele opvoeringen plaats vonden. Hierdoor leverde het geld op –of zoals Bloem het verwoorde: “Er viel te cashen”. Daarmee kon het stuk bijdragen aan het beleid van de Amsterdamse schouwburg om behoorlijke bedragen aan de armenzorg van de stad over te maken, waardoor de schouwburg haar bestaan kon legitimeren. Een verder punt van aandacht waarop Blom wees, betreft de auteur van de Nederlandse vertaling van 1654. Vooralsnog wordt de bovengenoemde vertaling aan een persoon met de naam ‘Schouwenburg’ toegeschreven. Blom wierp de mogelijkheid op dat de naam van de vertaler ‘Burg’ zou kunnen zijn wiens vertaling aan de schouwburg werd opgevoerd.

Jan Bloemendaal van het Huygens ING Instituut (Onderzoeksinstituut op het gebied van geschiedenis en cultuur) deed onderzoek naar *Sigismund in het transnationale Europese (Latijnse) toneel*. Bloemendaal’s benadering gaat uit van de veronderstelling dat het stuk over het Europese cultuurgebied verspreid werd en daarbij “bewerkingen in allerlei manieren moet hebben ondergaan”. Zijn these is gebaseerd op het vermoeden dat het stuk via belangrijke geografische routes in Europa ‘op reis’ ging en dat er hierdoor verschillende adaptaties moeten zijn. Het onderzoek van Bloemendaal was tot nu toe nog niet echt succesvol want de toneelstukken die op het eerste gezicht een adaptatie leken, bleken dat allerminst te zijn. Bloemendaal concludeerde daarom dat er nader onderzoek voor nodig is. Dit kan gerealiseerd worden in het kader van zijn aanstaande NWO- gesubsidieerde project ‘*Translatin*’ – *De transnationale impact van Latijns toneel uit de vroegmoderne Nederlanden, een kwalitatieve en computationele analyse*.

De volgende toespraak werd gegeven door Peter Eversman en Rob van der Zalm. Zij zijn beiden docenten aan de leerstoelgroep theaterwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Eversman als ook van der Zalm doen diachronisch onderzoek naar de geschiedenis van het Nederlandse theater. Van der Zalm is bovendien medeoprichter van de website *In reprise*. Deze website verzamelt, net zo als

de eerder genoemde website OnStage, data over theateropvoeringen vanaf het zeventiende eeuw tot 2016, maar dan voor het algehele Nederlandse toneelrepertoire.

Zij gingen in hun toespraak – *Het leven een droom. Een reis door Europa* – op zoek naar vertalingen en opvoeringen van het stuk binnen Europa. Hun onderzoeksvraag richtte zich derhalve op de populariteit van het stuk vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot op de dag van vandaag en de kwantitatieve aspecten hiervan. Gekeken werd door hen naar de hoeveelheid vertalingen/opvoeringen per Europees land vanaf 1640/50 tot 1980/2020. Om hierover uitspraken te kunnen doen hebben zij het datamateriaal tot staafdiagrammen verwerkt. Door deze methode van *distant reading* konden zij zowel de transnationale als ook de diachronische verspreiding zichtbaar maken en vervolgens naar patronen zoeken. De conclusies, die door hen getrokken werden, waren dat de vertalingen van *La vida es sueño* tussen 1640 en 1800 zich verdeelden over de Nederlandse, Franse, Duitse en Italiaanse taal met een zekere dominantie van het Frans. Vanaf 1820 tot 1980 wordt het beeld heterogener, wat betekent, dat ook naar minder dominante Europese talen vertaald werd, zoals bijvoorbeeld naar het Portugees en het Zweeds. Wat betreft de opvoeringen is het beeld homogener want tussen 1660 en 1710 is een duidelijke dominantie van de opvoeringen in Nederland te constateren en vanaf 1720 nemen opvoeringen in Frankrijk de tweede of zelf de eerste plaats in. De sprekers konden menige populariteitsgolf wat betreft de opvoeringen toelichten en ook de steeds groeiendere complexiteit van de vertalingen aantonen net zoals hun interculturele verwijzingen.

Ook Olga van Marion en Tim Vergeer traden gezamenlijk op met hun toespraak *Rosaura als person(age). Genderverwarring in Sigismundus, Prince van Poolen*. Van Marion is docente aan de Universiteit Leiden en Tim Vergeer is promovendus daar. De onderzoeksgebieden van Van Marion zijn de conceptie van het middeleeuws in de vroegmoderne Nederlandse literatuur, de receptie en adaptatie van klassieke teksten in de vroegmoderne Nederlandse literatuur, en verder vertaalstudies en gendervragen. Vergeer

doet onderzoek naar de emotionele cultuur van het theaterlandschap van de zeventiende eeuw in de Lage Landen. Waarom is het Spaanse toneel zo aantrekkelijk en emotioneel? Wat is emotie in het Spaanse theater? Rosaura is in het stuk een vrouwelijk personage die in de toenmalige toneel praktijk door een man gespeeld werd. Deze constructie werd tot een “double joke” als het personage Rosaura zich als een man moest voordoen. Uit het *cross-dressing* wordt daardoor een “*cross-cross-dressing*”, hetgeen de toeschouwers toen en nu vermaakte. Maar dat is niet alles: Als Rosaura aan het eind van het stuk in haar eigen vrouwelijke kleren *en* met een gevaarlijk ogend zwaard in haar handen optreedt, zegt zij tegen de koning:

[...] en vandaag kruis ik ten derde

Maal uw pad, nu met de wapens

Van een man en met de kleding

Van een vrouw: soldaat en dame. (567-569)ⁱ

Hiermee komt het genderspel enerzijds tot zijn eind, maar anderzijds wordt er ook een statement gemaakt.

Jelle Koopmans van de Universiteit van Amsterdam sprak over *Antonin Artaud, Charles Dullin en Calderón: La vie est un songe in Parijs, 1922*. Koopmans is docent aan de Universiteit van Amsterdam en zijn onderzoeksgebied concentreert zich op het Franstalige toneel in all zijn facetten vanaf de Middeleeuwen tot de moderne tijd.

Al uit de titel van Koopmans' toespraak werd duidelijk dat het om de verreikende invloed van Calderón's stuk gaat. Koopmans zette de samenhangen tussen Calderón, Dullin en Artaud uiteen. Charles Dullin, die verschillende toneelgroepen oprichtte, onder meer in 1921 het *Théâtre de l'Atelier* in Parijs, werd door Koopmans een “essentiële schakel in het Franse theater” genoemd. Deze toneelgroep begreep het theater als atelier, als lab, kortom als een werk- en experimenteerplek waar men op zoek was naar

nieuwe vormen, om het theater een andere richting te geven, namelijk weg van het realisme. In deze zoektocht, aldus Koopmans, nam het Spaanse barokdrama, en daarmee ook Calderón en zijn stuk *La vie est un songe* een doorslaggevend plaats in, belangrijker dan bijvoorbeeld Shakespeare's *Hamlet*. Koopmans kwam tot de conclusie dat het Spaanse barok toneel, vertegenwoordigd door Calderón en zijn stuk, een buitengewoon invloedrijke gids voor het moderne Franse theater was. De in de titel eveneens genoemde Antonin Artaud, die later niet slechts het Franse theater maar het moderne theater in het algemeen sterk zou beïnvloeden, was één van de studenten van Dullin ten tijden van het *Théâtre de l'Atelier*.

De afsluiting van het symposium werd door Van Marion waargenomen. Zij interviewde de vertaler Coenen en de regisseur Olivier Diepenhorst over de opvoering van het *Leven is droom* in 2017 door *Toneelschuur Productie*, te Haarlem.

ⁱ Pedro Calderón de la Barca: *Het Leven is Droom*. Uit het Spaans vertaald door Eric Coenen. Breda: Uitgeverij Papieren Tijger 2010, 86.